

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าเอกสาร และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำวิจัย เรื่องศักยภาพและปัญหาในการจัดการกองทุนหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ทำการ รวบรวมเกี่ยวกับความหมาย ทฤษฎี ความเป็นมา และหลักการที่เกี่ยวข้องโดยนำเสนอตาม รายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน
2. แนวคิดเรื่องศักยภาพชุมชน
3. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
4. การสนทนากลุ่ม (Focus groups)
5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน

นโยบายกองทุนหมู่บ้าน เป็น 1 ใน 9 นโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะความยากจนของประชาชนในชนบทและชุมชนเมือง คือการไม่มีทุนและขาดโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุน เพื่อนำมาพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ ลดรายจ่าย ตลอดจนบรรเทาเหตุฉุกเฉินและความจำเป็นเร่งด่วน รัฐบาลจึงมีนโยบายจัดตั้ง กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองขึ้นมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งเพื่อให้ท้องถิ่นมีขีดความสามารถในการจัดระบบและบริหารจัดการเงินกองทุนของตนเอง เพื่อสร้างศักยภาพในการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจของประชาชนอย่างยั่งยืน อันเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ รวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

นโยบาย

กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เป็นนโยบายของรัฐบาล เพื่อเป็นการเสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนเมืองในด้านการเรียนรู้ การสร้างและการพัฒนา

ความคิดริเริ่มและการแก้ปัญหา และเสริมสร้างศักยภาพด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน ในหมู่บ้านและชุมชนเมือง

โดยรัฐบาลจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กองทุนละ 1 ล้านบาท พร้อมเสริมสร้างและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้มีขีดความสามารถ ในการจัดระบบบริหารจัดการเงิน กองทุนหมุนเวียน ในหมู่บ้านและชุมชนเมืองกันเอง

ปรัชญา

1. เสริมสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น
2. ชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคต และการจัดการหมู่บ้านและชุมชนด้วยคุณค่าและ ภูมิปัญญาของตนเอง
3. เกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้านและชุมชน
4. เชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ราชการ เอกชน และประชา- สังคม
5. กระจายอำนาจให้ท้องถิ่น และพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน

วัตถุประสงค์

1. เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง สำหรับการลงทุนเพื่อเป็น อาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้หรือเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย การบรรเทาเหตุฉุกเฉินและความ จำเป็นเร่งด่วน และสำหรับการนำไปสู่การสร้างกองทุนสวัสดิภาพที่ดีแก่ประชาชนในหมู่บ้าน หรือชุมชน
2. ส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้มีขีดความสามารถในการจัดระบบ การบริหารจัดการเงินของตนเอง
3. เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนเมืองในการเรียนรู้ การ สร้างและพัฒนาความคิดริเริ่ม เพื่อแก้ไขปัญหา เสริมสร้างศักยภาพ และส่งเสริมเศรษฐกิจ พอเพียงในหมู่บ้านและชุมชนเมือง
4. กระตุ้นเศรษฐกิจ ในระดับฐานรากของประเทศรวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทาง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต
5. เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชา- ชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง

หลักการจัดสรรเงิน

คณะกรรมการหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติมีหลักการในการจัดสรรเงินให้แก่กองทุนหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง ดังนี้

1. ความพร้อม ความสนใจ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง
2. ความพร้อมของคณะกรรมการกองทุน ที่เน้นความพร้อมของบุคคลทั้งด้านความรู้ และประสบการณ์ในการบริหารจัดการกองทุน
3. ความพร้อมของระบบการตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนโดยสมาชิก
4. ความพร้อมของการบริหารจัดการ ที่สอดคล้องและเกื้อกูลกัน ระหว่างกองทุนหมู่บ้านหรือชุมชนเมืองกับกองทุนอื่น ๆ ที่หน่วยงานราชการจัดตั้งขึ้นในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง

การเตรียมความพร้อมของหมู่บ้าน

ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง จะต้องร่วมกันเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ตามขั้นตอน ดังนี้

1. **สร้างจิตสำนึก และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน**
 - 1.1 สร้างจิตสำนึกร่วมกันของประชาชน ในการเป็นเจ้าของกองทุนที่จะต้องร่วมกันบริหารจัดการโดยประชาชนเพื่อประชาชนของหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง
 - 1.2 สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้ทราบนโยบาย กลไก และแนวทางการบริหารจัดการกองทุนของตนเอง
 - 1.3 สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการ และการบริหารจัดการกองทุน เริ่มจากการร่วมรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตามตรวจสอบ และร่วมรับผลประโยชน์ ตลอดจนร่วมสร้างกองทุนไปสู่ความยั่งยืนต่อไป ด้วย
2. **เลือกสรรคนดีเป็นคณะกรรมการกองทุน กระทำโดย**
 - 2.1 จัดเวทีชาวบ้าน เพื่อเลือกคณะกรรมการกองทุน 15 คน ตามระเบียบของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ดังนี้
 - 2.2 องค์กรประชุมของเวทีชาวบ้าน คือต้องมีชาวบ้านสามในสี่ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดของหมู่บ้าน
 - 2.3 ร่วมกันกำหนดวิธีการและดำเนินการเลือกกันเอง

2.4 เลือกคณะกรรมการกองทุน ในช่วงระยะเวลาที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองกำหนด

2.5 เลือกคนที่เป็นผู้มีความรู้ ประสบการณ์ และมีคุณสมบัติตรงตามและไม่ต้องห้ามตามที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติกำหนด

3. คุณสมบัติคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง

3.1. เป็นผู้ที่อาศัยในหมู่บ้านหรือชุมชนมาไม่น้อยกว่า 2 ปี

3.2. เป็นผู้ที่มิอายุ 20 บริบูรณ์

3.3. เป็นผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในหลักศาสนา มีความรับผิดชอบเสียสละ มีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านและชุมชนเมือง ไม่ติดการพนัน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ไม่มีประวัติเสียด้านการเงินและยึดมั่นระบอบประชาธิปไตย

3.4. ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย หรือไร้ความสามารถ

3.5. ไม่เคยรับโทษจำคุก เว้นแต่โทษที่กระทำโดยประมาท

3.6. ไม่เคยต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่าทำผิดต่อตำแหน่งหน้าที่หรือไม่เคยกระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน เว้นแต่ความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์สินและความผิดฐานบุกรุก

3.7. ไม่เคยถูกไล่ออกหรือให้ออกจากข้าราชการหรือรัฐวิสาหกิจ

3.8. ไม่เป็นผู้ไม่ไปใช้สิทธิในการเลือกตั้ง

3.9. ไม่เคยถูกให้ออกจากคณะกรรมการกองทุน ด้วยมติของคณะกรรมการหรือมติของสมาชิก

4. จัดทำระเบียบข้อบังคับ

4.1. หลังจากที่ได้ดำเนินการเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านแล้ว ประชาชนก็ร่วมกันจัดทำระเบียบข้อบังคับ หลักเกณฑ์ และวิธีการบริหารกองทุนของหมู่บ้านของตนเอง โดยมีแนวทางดังนี้

4.1.1. ประเด็นที่จะต้องเป็นไปตามแนวทางของระเบียบที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและสังคมเมืองแห่งชาติ กำหนด คือ

- วงเงินกู้ยืมรายหนึ่งไม่เกินสองหมื่นบาท หากเกินต้องให้สมาชิกพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาด แต่รายหนึ่งต้องไม่เกินห้าหมื่นบาท
- มีกำหนดระยะเวลาในการชำระคืนไม่เกินหนึ่งปี

4.1.2. ประเด็นอื่น ๆ ของคณะกรรมการกองทุนโดยความเห็นชอบของสมาชิกเป็นผู้กำหนด

5. จัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

จัดตั้งขึ้นหลังจากทำระเบียบ ข้อบังคับหลักเกณฑ์ และวิธีการบริหารจัดการกองทุนแล้ว คณะกรรมการกองทุนและสมาชิกจะต้องร่วมกันดำเนินการตามกติกาที่วางไว้ เช่น

- รับสมาชิก
- การระดมทุน
- การจัดทำระบบบัญชี
- การจัดระบบตรวจสอบ การมอบหมายภารกิจ ความรับผิดชอบของกรรมการ
- ด้านอื่น ๆ

6. ขอรับเงินจัดสรรจากรัฐบาล

เมื่อกองทุนได้ดำเนินการจัดตั้งกองทุนเรียบร้อยแล้ว สามารถขอรับการจัดสรรเงินจากคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่ง มีขั้นตอนดังนี้

6.1 การขอขึ้นทะเบียนกองทุนหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง

6.1.1 จัดทำแบบขอขึ้นทะเบียนตามแบบ กทบ.2 ซึ่งขอรับแบบ กทบ.2 จากคณะอนุกรรมการสนับสนุนระดับอำเภอ

6.1.2 ยื่นแบบคำขอขึ้นทะเบียนกับธนาคารออมสิน หรือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ กำหนด พร้อมเอกสารที่เกี่ยวข้องคือ ระเบียบ ข้อบังคับของกองทุน

6.1.3 เปิดบัญชีกับธนาคาร

6.2 การประเมินความพร้อมกองทุน เมื่อกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมืองได้ขึ้นทะเบียนต่อธนาคารแล้ว คณะกรรมการสนับสนุนระดับอำเภอร่วมกับกองทุนหมู่บ้านจะประเมินความพร้อมในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

6.2.1 การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุน

6.2.2 คุณสมบัติของคณะกรรมการกองทุน

6.2.3 ความรู้ ประสบการณ์ และความมั่นใจการบริหารกองทุนของคณะกรรมการกองทุน

6.2.4 ระเบียบ ข้อบังคับในการดำเนินการกองทุน

6.2.5 การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน หรือสมาชิกในการจัดการกองทุน

6.2.6 การเปิดบัญชีเงินฝากของกองทุน

6.3 การขอรับจัดสรรเงิน เมื่อคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง แห่งชาติ อนุมัติเงินจัดสรรตามผลการประเมินความพร้อมแล้ว จะแจ้งให้กองทุนหมู่บ้านหรือ ชุมชนเมืองทราบ เมื่อกองทุนได้รับแล้วให้ติดต่อธนาคารเพื่อทำหลักฐานการรับเงินจัดสรร โดยมี เอกสารดังต่อไปนี้

6.3.1 สมุดบัญชีเงินฝากของกองทุน

6.3.2 มติที่ประชุม ซึ่งเห็นชอบและมอบหมายให้คณะกรรมการกองทุน เป็น ผู้มีอำนาจในการทำนิติกรรมสัญญากับธนาคารไปแสดงต่อธนาคารฯ และมติดังกล่าวต้องให้ ประธานกรรมการของกองทุนลงนามกำกับ และรับรองสำเนาครบทุกหน้า

6.3.3 บัตรประจำตัวประชาชนของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน

ความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้านและกองทุนชุมชนเมือง

กองทุนหมู่บ้านและกองทุนชุมชนเมือง จะประสบผลสำเร็จได้หากมีสิ่งเหล่านี้อยู่ใน หมู่บ้านหรือชุมชนเมือง

1. ชาวบ้านมีจิตสำนึกร่วมเป็นเจ้าของกองทุน
2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาด้วยคุณค่าและภูมิปัญญาของตนเอง รวมทั้งเคารพในกติกาที่กำหนดร่วมกัน
3. มีคณะกรรมการกองทุนที่เป็นคนดี มีความรู้ ประสบการณ์ เสียสละ และรับผิดชอบ
4. มีการสร้างระบบการมีส่วนร่วมทั้งการเรียนรู้ร่วมกัน คิดร่วมกัน ทำร่วมกัน ติดตามตรวจสอบร่วมกัน และรับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม
5. มีความสามัคคี ความเอื้ออาทร เกื้อกูลผู้ด้อยโอกาส
6. มีการประสานงานร่วมกันทั้งด้านการเรียนรู้และกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะ เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง

แม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะเป็นนโยบายที่ดี และรัฐบาลได้ตั้งเป้าไว้ว่า จะมีผลต่อ การกระตุ้นเศรษฐกิจได้มาก แต่นโยบายนี้ก็ยังเป็นเหมือนดาบสองคม ที่เป็นทั้งโอกาสและเป็น ทั้งความเสี่ยง ดังนั้น เราต้องช่วยมีการระดมความคิด ความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่ายในหมู่บ้านให้ เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างกฎ ระเบียบของกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความสามัคคีกัน ภายในหมู่บ้านและช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งตามแนวทางการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน เพราะถ้าหากมี ข้อผิดพลาด และไม่เข้าใจกันประชาชนในชุมชน อาจจะทำให้เกิดการแตกแยกในชุมชน เช่นใน บางโครงการที่จัดตั้งขึ้นในอดีต ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาถึงศักยภาพและปัญหาในการจัดการ

กองทุนหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการจัดทำหรือจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านด้านอื่น ๆ ต่อไป เพื่อให้เกิดผลสำเร็จและมีความยั่งยืนของหมู่บ้านต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน

1. องค์กรชุมชน

องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มของบุคคลในท้องถิ่นที่รวมตัวกันด้วยความสมัครใจเพื่อที่จะทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกัน และผลสำเร็จที่เกิดขึ้น จะเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกโดยรวมของกลุ่มองค์กรชุมชน เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินงานของกองทุนทั้งหลายคือ ให้ทุกคนมีความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนเห็นความสำคัญและประโยชน์ที่แต่ละคนจะได้รับจากการดำเนินกิจกรรมของกองทุน โดยเฉพาะผู้ที่เป็สมาชิกจะได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการสนับสนุนกิจการของกองทุนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ซึ่งถือว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532 : 948)

ประเวศ (2541) ได้ให้ความหมายว่า องค์กรที่มีความเข้มแข็ง หมายถึงองค์กรที่มีความสามารถบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่อง และสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และปัญหาอื่น ๆ รวมทั้งยังสามารถเผชิญกับสภาวะวิกฤตต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

สีลาภรณ์ และคณะ (2538) ได้กล่าวว่า เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับการจัดการกลุ่ม/องค์กร จากประสบการณ์ของนักพัฒนาชน ได้ชี้ว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญหลัก ๆ 6 ประการ เพื่อชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชุมชน ดังนี้ คือ

1. วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม อาจวัดจากระดับขั้นของการพัฒนากลุ่มว่ามีลักษณะเป็น

1.1 กลุ่มสนใจ หมายถึง มีการรวมตัวพูดคุย ถกเถียงถึงปัญหา

1.2 กลุ่มศึกษาเรียนรู้ หมายถึง มีความพยายามในการแสวงหาความรู้ ทั้งโดยการศึกษาคูงาน หรือแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ทั้งในและนอกชุมชน เพื่อแก้ปัญหา

1.3 กลุ่มกิจกรรม หมายถึง มีการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน

2. กฎ กติกา กลุ่มที่เข้มแข็งจะมีการกำหนดกฎระเบียบ กติกา เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก และกระบวนการออกกฎระเบียบและกติกา จะต้องเป็นการลงมติร่วมกันของสมาชิก และสมาชิกมีการปฏิบัติตามกฎระเบียบนั้นด้วย

3. สมาชิก กลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในด้านจำนวน และคุณภาพในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งวัดได้จาก

3.1 จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม

3.2 ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ระดับการพูดคุยถึงปัญหา ระดับเสนอความคิด ระดับลงมือปฏิบัติ ฯลฯ

3.3 ลักษณะที่หลากหลายของสมาชิก เช่น ด้านการศึกษา ศาสนา เพศ อายุ โดยทั่วไปกลุ่มมักมีสมาชิกที่มีความหลากหลายมากขึ้นด้วย ย่อมแสดงถึงความ เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของกลุ่ม ระหว่างคนที่ ต่างเพศ วัย ศาสนา ระดับ การศึกษา

4. กรรมการกลุ่ม กรรมการถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง อาจวัดได้จาก

4.1 สัดส่วนจำนวนกรรมการที่มีประชุมหรือร่วมกิจกรรม ต่อจำนวนกรรมการทั้งหมด ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนถึงความพร้อมเพรียงของกรรมการ

4.2 ความถี่ในการประชุมกรรมการ

4.3 ความรวดเร็วในการเรียกประชุมกรรมการ เพื่อตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน (ในกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์)

4.4 คุณภาพของการประชุมกรรมการ เช่น มีการจัดทำวาระ มีการหาข้อมูลประกอบ มีการลงมติหรือไม่ เป็นต้น

4.5 ความโปร่งใสของกรรมการในการจัดการเรื่องการเงิน และกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิก

5. กิจกรรม กิจกรรมที่ดำเนินการโดยกลุ่มสามารถช่วยชี้ความเข้มแข็งของกลุ่มได้ระดับหนึ่ง โดยดูจากประเภทกิจกรรม ได้แก่

5.1 ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ ได้แก่ การรวมกลุ่มกันเพื่อผลิต การจำหน่าย การบริโภค การรวมกลุ่มกันเพื่อการระดมทุนของชุมชน

5.2 ด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ได้แก่ การจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาส และคนทั่วไปในชุมชน (เช่น เด็ก คนชรา เป็นต้น) การจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน

5.3 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรสาธารณะของชุมชน ได้แก่ การทำกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่า อนุรักษ์น้ำ พื้นฟูคุณภาพดินและอากาศ ฯลฯ

6. กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมทุนภายในของคนในชุมชน นับเป็นเครื่องสะท้อนถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นอย่างดี ได้แก่

- 6.1 ขนาดของกองทุนที่ระดมจากสมาชิก
- 6.2 ประเภทของกองทุน เช่น กองทุนกล้าไม้ ธนาคารข้าว ธนาคารวัว กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น
- 6.3 ความสม่ำเสมอในการออม/ฝากเข้ากองทุนของสมาชิก
- 6.4 อัตราการเติบโตของกองทุน
- 6.5 ประเภทกิจกรรมที่ใช้เงิน คือ ทรัพยากรจากกองทุนไปทำ เช่น สวัสดิการสมาชิก การให้กู้เพื่อลงทุนประกอบอาชีพ

2. จุดยืนขององค์กรชุมชน

จุดยืนประการที่หนึ่งขององค์กรชุมชน คือ การเน้นแนวทางการต่อสู้กับสาเหตุรากเหง้าของปัญหาเพื่อคนจน คนยากไร้ ผู้ไร้สิทธิเสียงผู้เสียเปรียบ ผู้ถูกกดขี่ในสังคม

จุดยืนประการที่สองคือ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนาดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง อยู่ตัวและยั่งยืน (Sustainable Development) ทุกคนได้ประโยชน์ เห็นคุณค่าจึงเข้าร่วมโดยความสมัครใจ อาจจะในรูปแบบของการบริจาคแรงงาน ทรัพยากร เงินทุนและการเอาใจใส่คือดำเนินการเป็นธรรมาภิบาลให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น นอกจากจุดยืนทั้ง 2 ประการดังกล่าวแล้ว องค์กรชุมชนยังต้องมีจุดเน้น หรือมีคุณสมบัติของความริเริ่มสร้างสรรค์คือ มีความสามารถในการเรียนรู้ การทดลอง และการปรับตัวอย่างยืดหยุ่น เพื่อหาวิธีแก้ปัญห และวิธีทำงานอันเหมาะสมที่จะนำไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายและอีกประการหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นจุดยืนและจุดแข็งขององค์กรชุมชนก็คือ เน้นการดำเนินงานในขอบข่ายขนาดเล็ก หรือระดับท้องถิ่น เพราะการเริ่มต้นงานจากขนาดเล็กพอดี จะช่วยให้งานเริ่มต้นด้วยดีอันจะปูทางไปสู่ความสำเร็จได้ในที่สุด โดยค่อย ๆ ขยายขอบเขตการปฏิบัติให้ กว้างขวางออกไป (ชุมพร, 2535 : 92-93)

3. ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน

ศักยภาพของชุมชน หมายถึง ชีตความสามารถในอันที่จะตอบสนองความต้องการและแก้ไขสภาพปัญหาของคนส่วนใหญ่ในชุมชน รวมทั้งความสามารถของชุมชนในการประสานความร่วมมือ การดำเนินงานกับคนภายในชุมชน ขณะเดียวกันก็ดำเนินการแก้ไขปัญหามาจาก

ภายนอกชุมชนทั้งนี้ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อความปกติสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน องค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพในการดำเนินงานใด ๆ นั้น ได้แก่ โครงสร้างประชากร ระบบเครือญาติ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศน์วิทยา โครงสร้างอำนาจและระบบการปกครอง อาชีพและระบบการผลิต บัณฑิตในการผลิต และระบบความเชื่อ (สุวิทย์, 2533 : 5) ตัวอย่างของ ศักยภาพชุมชนดังกล่าวนี้ อकिन (2531 : 55-56) ได้ศึกษา และแสดงบทพิสูจน์ว่าชาวบ้าน ยกกระบัตรมีศักยภาพและใช้กระบวนการจัดการในการดำเนินงานที่เป็นประโยชน์กับชุมชนของตนเองได้ เช่น ประเพณีการลงแขก เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มของบุคคลในท้องถิ่นที่รวมตัวกันโดย ความสมัครใจ เพื่อที่จะทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกัน และผลสำเร็จที่เกิดขึ้น จะเป็น ประโยชน์ต่อสมาชิกโดยรวม องค์กรชุมชน สามารถจำแนกได้หลายประเภท ขึ้นอยู่กับเนื้อหา และเป้าหมายของการรวมตัวกัน เช่น มีเป้าหมายในทางการเมือง จะเป็นองค์กรทางการเมือง มีเป้าหมายเพื่อด้านเศรษฐกิจ จะเป็นองค์กรทางด้านเศรษฐกิจ มีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะเป็นองค์กรเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น แต่องค์กรหนึ่ง ๆ จะต้องประกอบขึ้นด้วย ผู้นำ สมาชิก ซึ่งมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานอันเดียวกัน บนพื้นฐานของ ความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกัน เพื่อตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาของคนส่วนใหญ่ ในชุมชน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ไพโรจน์(2531 : 24) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ว่าเป็น กระบวนการ การดำเนินงาน รวมพลังประชาชน กับองค์กรของรัฐ หรือองค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยยึดหลักการว่าสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ จะต้องร่วมมือกันวางแผนและปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของ ประชาชนในชุมชน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมถึงการมีส่วนร่วมของ ประชาชน ตั้งแต่เริ่มต้นของการวางแผน ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติตามแผนและประเมินผลนั้น หมายความว่า การวางโครงการใดก็ตาม จะต้องเริ่มด้วยการปรึกษาหารือร่วมกัน เพื่อวิเคราะห์ หรือชี้ชัด (identify) ตัวปัญหาให้ได้ และประชาชนจะต้องมาร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของ ปัญหาและหาวิธีแก้ปัญหาที่เขาเห็นว่าเป็น ไปได้ ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติ การประเมินผล

แล้วเสร็จ ก็เริ่มชี้ชัดปัญหาและวางโครงการใหม่ เป็นวงจรอย่างนี้เรื่อยไป การที่ประชาชนจะกระทำสิ่งนี้ได้ เขาต้องได้รับรู้ หรือเข้าถึงโครงการ ส่วน Alvin Bernard (1958) อ้างโดย บัลลังก์ (2543) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในสังคมว่า การมีส่วนร่วมในสังคม หมายถึง การแสดงออกถึง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) ต่อการมีส่วนร่วมในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation)

Erwin William (1976) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาร่วมคิดการตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปฏิบัติร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ส่วน พัทน์ (2517) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีขึ้น โดยตลอดตั้งแต่ขั้นตอนการร่วมวางแผนโครงการ การเสาะสละกำลัง แรงงาน วัสดุ กำลังเงินหรือทรัพยากรใด ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ขณะที่ อารมณ์พันธ์ (2522) ได้อธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลง และความเห็นพ้องต้องกันนั้นจะต้องมีมากพอจนเกิดความริเริ่ม เหตุผลเบื้องต้นร่วมกันได้ ควรจะต้องมีความตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมด หรือการกระทำทั้งหมดที่ทำได้หรือทำในนามกลุ่มนั้นกระทำผ่านองค์กร (Organization) ดังนั้น องค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการได้

White T. Alastair (1982 อ้างโดย กรมการพัฒนาชุมชน, 2529 : 71) ได้ให้คำจำกัดความว่า การมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย 4 มิติด้วยกัน คือ มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะไรควรทำและทำอย่างไร มิติที่สอง มีส่วนร่วมในการเสาะสละในการพัฒนาการลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ มิติที่สาม มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน และมิติที่ 4 คือการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับ Cohen และ Uphoff (1977 : 219) กล่าวว่าถึงการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ซึ่งใช้ควบคู่ไปกับการดำเนินงาน (Implementation) เช่น ในการจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมพัฒนา เป็นต้น และการตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมด้วย

ยุวัฒน์ (2526) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชน

เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ไขปัญหา และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับความจริงที่ว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง

เสนห์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดแจง ควบคุม ระดมทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อ การดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างเชื่อมั่น เพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด สอดคล้องกับ ภูมิธรรม (2527: 28-34) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ ควบคุมการใช้ กระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกและได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจกำหนดชีวิตอย่างเป็นตัวของตัวเอง

อคิน (อ้างใน ทวีทอง, 2527: 320) ระบุว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ที่ทำทุกอย่างซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอกแล้วให้ประชาชนเข้ามาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่จะคิดค้น ซึ่งสอดคล้องกับ สิทธิชัย (2535) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจะต้องไม่หมายความว่าเพียงการดึงประชาชนเข้ามาร่วม โครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด "รูปแบบเป้าหมายของงาน" และ "กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน" ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ดูแลกำกับ ตลอดจนการประเมินผล ติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงต้องหมายถึง การมอบอธิปไตยขั้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรของประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของตนเองเป็นสำคัญ

สรุป การมีส่วนร่วมหมายถึง การที่ประชาชนหรือกลุ่มบุคคลที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง ร่วมกันทางด้านจิตใจและอารมณ์ เพื่อแก้ไขปัญหาของเขา โดยเขาจะมีความคิดริเริ่ม ความเป็นตัวของเขา มีการวางแผนการตัดสินใจในการเข้าควบคุมทรัพยากรและระเบียบให้กลุ่ม เพื่อที่จะ

ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ให้บรรลุผลเพื่อประโยชน์ของชุมชนและสร้างความรู้สึกประทับใจและความเป็นเจ้าของขึ้น ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมมีหลายลักษณะ เช่น การมีส่วนร่วมในการประชุม ร่วมบริจาคเงิน ร่วมเป็นสมาชิกเป็นผู้นำ ร่วมแก้ไขปัญหา การได้รับผลประโยชน์ต่าง ๆ ได้รับการบริการ หรือต้องการมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในชุมชน

แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม

สันติ (2539) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมคือ การที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นหรือเกษตรกร ในท้องถิ่นมีการประสานงาน และความรับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่นให้ตรงกับความต้องการของตนเอง โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมีการวางแผนไปจนถึงการลงมือปฏิบัติตามแผนและประเมินผล ซึ่งจะก่อให้เกิดเกษตรกรหรือชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกันถึงการเป็นเจ้าของกิจการนั้น ในส่วนของ ปธาน (2527 : 82) ได้อธิบายถึงปรัชญาของการพัฒนาชนบทแนวใหม่ที่เป็น การพัฒนาคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนงานในชนบท โดยยึดหลักสำคัญ คือ การให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยตนเอง การพัฒนาชนบทแนวใหม่นี้จึงเป็นการทำให้ชาวชนบทรู้จักวิเคราะห์ถึงสภาวะการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงแล้ว ขบวนการพัฒนาก็จะเกิดจากความสมัครใจและมีความเป็นตัวของตัวเอง การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเป็นเครื่องค้ำประกันว่า ผลแห่งการพัฒนาจะตกอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ และการมีส่วนร่วมของชุมชนยังเป็นการสร้างประชาธิปไตยให้เกิดในชุมชนอีกด้วย

ไพรัตน์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกันในเรื่องต่อไปนี้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ 1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น ในชุมชนรวมถึงความต้องการของชุมชน 2) ร่วมคิดหาสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน 3) ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน 4) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และ ประสิทธิผล 6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ 8) ร่วมควบคุม

ติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้กระทำไว้ ทั้งโดยเอกชน และ รัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป ส่วน นำชัย (2529 : 117-118) ได้สรุปการมีส่วนร่วมว่า เป็น ขบวนการที่ประชาชนมีการร่วมมือร่วมใจในการระงับปัญหาที่ตนประสบอยู่และร่วมมือกัน ดำเนินกิจกรรมนั้นให้บรรลุผลและลุล่วงไปเพื่อประโยชน์ของชุมชน ทำให้การดำเนินโครงการ ต่าง ๆ ที่วางไว้ ดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางได้ นอกจากนี้ ไพบูลย์ (2528 : 87-88) ได้สรุปว่า การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเป็นการกระทำที่ประชาชนมีส่วนเกี่ยวข้องในหลัก 3 ประการ คือ 1) การประสานงานร่วมมือ (Collaboration) หมายถึง การทำงานร่วมมือกัน หลายฝ่าย เช่น อาจจะเป็นการเข้าร่วมแรงงานหรือสมทบเป็นเงินทุนก็ได้ 2) การจัดตั้งองค์กร (Organization) ได้แก่ การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อให้เกิดพลังกลุ่ม เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น และ 3) การให้อำนาจแก่ประชาชน (Empowering) หมายถึง การให้ประชาชนมีโอกาสฝึกหัดการใช้พลังกลุ่ม เพราะประชาชน ขาดอำนาจ ขาดสิทธิที่ถูกต้อง หรือไม่มีสิทธิมีเสียงหรือขาดความเป็นประชาธิปไตย เมื่อ ประชาชนมีครบ 3 ประการ จะมีส่วนร่วมมากขึ้น

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของสมาชิกและชุมชนในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน จึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จกองทุนหมู่บ้าน และการเข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละกระบวนการของ สมาชิกและชุมชนในกองทุนหมู่บ้าน ตั้งแต่การจัดตั้งคณะกรรมการ การจัดทำระเบียบ ข้อบังคับ การร่วมปฏิบัติ รวมถึงการร่วมตรวจสอบการใช้เงินกองทุนร่วมกันระหว่างสมาชิก และ ร่วมติดตาม ตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการกองทุน จะช่วยสร้างให้สมาชิกมีจิตสำนึกใน เป็นเจ้าของกองทุนฯ ร่วมกัน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความสำเร็จและความยั่งยืนของกองทุนหมู่บ้าน ต่อไป ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกและชุมชนในหมู่บ้านไป พร้อม ๆ กับการศึกษาศักยภาพและ ปัญหาในการจัดการกองทุนหมู่บ้านดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว

การสนทนากลุ่ม (Focus groups)

ชาติชาย (2538) ได้สรุปเกี่ยวกับการสนทนากลุ่ม (Focus groups) ว่า

องค์ประกอบการสนทนากลุ่ม (Focus groups)

การสนทนากลุ่มมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

1. หลักการ เป็นเทคนิคการรวบรวมข้อมูลที่สามารถทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมนั้น ๆ และยังทำให้ทราบถึงปฏิกิริยาของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้า อันจะเป็นข้อมูลเพื่อนำไปดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพต่อไป หรือนำเอาเหตุผลที่ได้จากการศึกษาไปสนับสนุนในการวิเคราะห์การวิจัยเชิงปริมาณ

2. วิธีการ มีลักษณะเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันของสมาชิกในกลุ่ม มีความเป็นอิสระในการคิด และถกประเด็นปัญหาในหัวข้อที่กำหนดให้ สมาชิกในกลุ่มสนทนาที่ได้จากการเลือกสรรมักจะมีจำนวน ไม่เกิน 10 คน ในวงสนทนานั้นจะมีพิธีกร (Moderator) เป็นผู้ดำเนินการสนทนา ให้ครอบคลุมเนื้อหาสามระที่ที่ต้องการ และเป็นไปตาม ขั้นตอนที่กำหนดสาระจากสนทนากลุ่มจะมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และอยู่ในเทปบันทึกเสียงเพื่อนำไปวิเคราะห์หาข้อมูลของหัวข้อวิจัยนั้น

ในการรวบรวมข้อมูลแบบการสนทนากลุ่มจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ ดังนี้ คือ

1. คู่มือนำการสนทนา ซึ่งได้จากการนำตัวแปรที่กำหนดไว้มาเรียบเรียง หรือจำแนกเป็นข้อย่อย จัดลำดับผูกเป็นเรื่องราว นำการสนทนาให้เป็นขั้นตอนและสละสลวยเป็นลำดับความคิด

2. บุคลากรที่สำคัญ ๆ ในการดำเนินการสนทนากลุ่มคือพิธีกร ซึ่งเป็นผู้นำการสนทนาในปัญหาที่จะนำไปสู่คำตอบ อันที่จะใช้เป็นข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป ผู้จัดบันทึกคำสนทนา โดยจดแบบย่อจากคำพูดของกลุ่มนั้นทั้งหมดและบุคลากรทั่ว ๆ ไป ซึ่งเป็นบุคคลที่คอยเฝ้าอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่อยู่ในกลุ่มขณะดำเนินการสนทนา

3. แบบคัดเลือกผู้เข้าร่วมกลุ่ม การจัดกลุ่มพยายามจะให้ได้บุคคล ซึ่งมีบุคลิกลักษณะ และภูมิหลังใกล้เคียงกัน หรือเป็นบุคคลที่คิดว่าจะสามารถตอบวัตถุประสงค์ ได้ทั้งหมด ความคล้ายคลึงกันของบุคคลในเชิงลักษณะต่าง ๆ เช่น อายุ ระดับการศึกษา หรือคล้ายคลึงกันในสาเหตุต่าง ๆ

4. อุปกรณ์บันทึกข้อมูล เช่น เทปบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก นักวิจัยต้องเตรียมให้ครบถ้วน

5. การนัดหมาย และการคัดเลือกผู้เข้าร่วมการสนทนาจะต้องนัดหมาย และชี้แจงในเรื่องที่จะมีการจัดสนทนากลุ่ม ให้ผู้ที่ได้รับคัดเลือกได้เข้าใจในเบื้องต้นเสียก่อน เช่น หัวเรื่องที่จะสนทนา วัตถุประสงค์ของการสนทนา ตลอดจนวันเวลาที่จะมีการสนทนา

6. ผู้สังเกตการณ์ (Observer) เป็นบุคคลที่คอยสังเกตพฤติกรรมกลุ่มในวงสนทนา และคอยพูดคุยกับบุคคลภายนอกกลุ่มที่มีความสนใจในประเด็นปัญหาที่กลุ่มกำลังสนทนาพูดคุยกัน เป็นบุคคลที่คอยสลับมิให้กลุ่มได้รับการข้งเกี่ยวจากบุคคลภายนอก

7. สิ่งของที่ช่วยเสริมบรรยากาศในวงสนทนา เช่น น้ำดื่ม ของขบเคี้ยวเล็ก ๆ น้อย ๆ นอกจากนี้แล้ว เมื่อการสนทนาเสร็จสิ้นลงก็ควรมีสิ่งของที่ระลึกมอบให้แก่สมาชิกกลุ่มเพื่อเป็นการตอบแทนน้ำใจที่สมาชิกวงสนทนาต้องเสียเวลาในการทำงานมานั่งสนทนากับนักวิจัย

การดำเนินการสนทนากลุ่ม

เมื่อสมาชิกกลุ่มมาพร้อมกันแล้วพิธีกรก็จะเริ่มการสนทนาโดยสร้างความอบอุ่นเป็นกันเอง เริ่มจากคำถามทั่ว ๆ ไป แล้วจึงนำเข้าสู่คำถามตามที่ได้กำหนดไว้ในขณะที่พิธีกรและผู้ร่วมงานสนทนากำลังสนทนากัน เจ้าหน้าที่บันทึกการสนทนาจึงจะจดบันทึกตามไปด้วย ประกอบกับ ต้องบันทึกเสียงการสนทนาไว้ด้วย เมื่อการสนทนาสิ้นสุดลงแล้ว พิธีกรจะต้องนำการพูดคุยไปสู่ความคิดเห็นหรือความรู้สึกร่วมกันต่อการสนทนาครั้งนั้นว่า ชอบหรือไม่ชอบ บรรยากาศในกลุ่มเป็นอย่างไร ผู้เข้าร่วมสนทนาแต่ละคนมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอะไรบ้าง ซึ่งพิธีกรจะนำข้อมูลเหล่านี้มาประกอบในการเขียนรายงานสรุปความคิดเห็นของพิธีกรต่อการจัดประชุมในครั้งนี้

การประมวลผลและวิเคราะห์ผล

ข้อมูลดิบที่ได้จากการสนทนากลุ่มจะถูกบันทึกอยู่ในแบบจดบันทึกรายงานการสนทนา ม้วนเทปบันทึกเสียง และรายงานสรุปผลการสนทนา การถอดเทป จะถอดเป็นลายลักษณ์อักษรทุกคำพูดแล้วจัดทำเป็นบทการสนทนา เมื่อผู้วิเคราะห์มีความเห็นในการแปรผลไม่ตรงกัน ก็จะกลับไปฟังรายละเอียดจากเทปเพื่อความกระจ่างใหม่

ประโยชน์และความเหมาะสมกับเนื้อหาที่จะศึกษา

1. ทำให้ได้รายละเอียดลึกซึ้ง สามารถตอบคำถามประเภททำไม และอย่างไร ซึ่งการวิจัยเชิงปริมาณไม่สามารถบอกได้ การวิจัยนี้มีได้มีขึ้นเพื่อใช้ทดแทนการวิจัยเชิงปริมาณ แต่จะเป็นวิธีที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน

2. ประหยัดงบประมาณและเวลามากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับ การวิจัยเชิงปริมาณ

3. การสนทนากลุ่มจะช่วยบ่งชี้อิทธิพลของวัฒนธรรม และคุณค่าต่าง ๆ ของสังคมนั้นได้ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มมาจากวัฒนธรรมเดียวกัน

4. ผลการสนทนากลุ่มของกลุ่มเล็กอาจใช้เป็นตัวแทนของกลุ่มใหญ่

5. ผลที่ได้จากการสนทนากลุ่มจะให้ภาพของลักษณะสังคมมิใช่ภาพเฉพาะรายบุคคล

6. สภาพของการสนทนากลุ่มช่วยทำให้เกิดข้อมูลที่เป็นจริง และครบถ้วน เพราะสภาพของกลุ่มซึ่งเกิดจากการเลือกสรรคนที่มีคุณลักษณะใกล้เคียงกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นกันเอง ขอมเปิดเผยพฤติกรรมมากกว่าการสัมภาษณ์

การสนทนากลุ่มนี้ เป็นวิธีการหนึ่งในการเก็บข้อมูลที่ต้องการอยากจะทำทราบ ผู้ที่จะทำการสนทนากลุ่ม ต้องมีการไว้ล่วงหน้า ในด้านเครื่องมือที่จะจัดเก็บคำถามที่จะได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการจะทราบ ตลอดจนขั้นตอนและวิธีการในการดำเนินการ เพื่อให้บรรยากาศของการสนทนาได้เป็นไปโดยธรรมชาติผู้จัดการสนทนาจะต้องใช้ทักษะในการสังเกต และการตั้งคำถามให้กับกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนาได้ตอบ ซึ่งมีจำนวนไม่เกิน 10 คน นอกจากนั้นจำเป็นต้องมีผู้สังเกตการณ์ ซึ่งจะเป็นผู้ช่วยในการเก็บข้อมูลจากการสนทนา และพูดคุยกับบุคคลภายนอกที่ไม่ได้เข้าร่วมใน กลุ่มสนทนาผู้สังเกตการณ์นี้ จะต้องเป็นผู้สังเกตพฤติกรรมกลุ่มในระหว่างสนทนาพร้อมกับบันทึก ข้อมูลที่ได้รับจากการที่กลุ่มสนทนาและจากการสังเกต สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งในการสนทนากลุ่มนี้ คือการที่จะต้องคัดเลือกผู้ที่จะเข้าร่วมในการสนทนาจะต้องเป็นผู้ที่ทราบข้อมูลในเรื่องที่จะทำการสนทนากันด้วย เพื่อที่จะได้ให้ข้อมูลที่ต้องการในการสนทนาแบบกลุ่ม (Focus groups) นี้เป็นการประหยัดเวลาและงบประมาณที่จะใช้ดำเนินการ และสามารถที่จะนำมาซึ่ง ข้อมูลที่ต้องการได้

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กาญจนา และกนกศักดิ์ (2530 : 8) ได้ทำการศึกษา เรื่องกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทโดยองค์กรประชาชนพบว่า ประชาชนที่ยากจนในชนบทมีศักยภาพที่จะช่วยเหลือตนเองได้ แต่ศักยภาพดังกล่าวถูกปิดมิให้แสดงออกมา เนื่องจากเงื่อนไขภายใน เช่น ความรู้สึกนึกคิดที่คนยากจนมีต่อตนเองและเงื่อนไขภายนอก เช่น ระบบกักเงินที่ต้องเสียดอกเบี้ยสูง ๆ ดังนั้นกระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาต่าง ๆ จะต้องมุ่งเน้นปลดปล่อยแนวคิดเก่า ๆ พร้อมนำเสนอแนวคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับหลักพึ่งตนเองเพื่อเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ที่มีต่อคนจนด้วยกันเอง และปลดปล่อยเงื่อนไขวิธีการปฏิบัติและสถาบันแบบเก่าให้หมดไป สร้างสรรค์ใหม่ทดแทนในการศึกษานี้ ได้ให้ข้อเสนอแนะสำหรับการส่งเสริม สนับสนุนองค์กรเพื่อการพึ่งพาตนเองว่า ควรมีการจัดการแหล่งทรัพยากรในระดับท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยในชนบทแหล่งทรัพยากรมี 2 ลักษณะ คือ แหล่งทรัพยากรที่พึ่งพาอาศัยกัน ส่วนใหญ่จะอยู่ในชุมชน และแหล่งทรัพยากรที่มีลักษณะเอาเปรียบ ส่วนใหญ่จะอยู่นอกชุมชน การช่วยเหลือต้องเน้นลักษณะแรกเพื่อให้ทดแทนลักษณะที่สอง และควรกระตุ้นให้มีการก่อตั้ง/พัฒนาองค์กรชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น ให้มีความเข้มแข็งโดยอาจตั้งกลุ่มย่อยที่สนองความต้องการเฉพาะด้านของสมาชิก หรือให้กลุ่มทำโครงการแทรกตัวเองเข้าไปใน โครงการสร้างกิจกรรมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว เพื่อมิให้เกิดการแปลกแยกตัวเองไปจากชุมชน (Alienated) (กาญจนา และกนกศักดิ์, 2530 : 208-209)

เอนก (2532) ได้ทำการศึกษาศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาเองได้ และได้สรุปผลการศึกษาว่า ประชาชนมีบทบาทจัดการตนเอง ในเรื่องของการแก้ปัญหา จัดการเรียนรู้ออกทางออกในเชิงค้ำประกันโดยให้ประสบทั้งความสำเร็จ และความล้มเหลวมากมายทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติกล่าวคือ

1. ในด้านความรู้พบว่าในชุมชนชนบทเองมีการสะสมและสืบทอดความรู้ที่สามารถปัญหาและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ในระดับหนึ่ง บางหมู่บ้านมีการผลิต การคิดค้นประยุกต์ความรู้ทางการเกษตรร่วมกับความรู้ที่ได้มาจากข้างนอก มีการลองผิด ลองถูกอยู่ตลอดเวลาในหมู่ผู้นำชาวบ้าน ปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน ในหมู่ผู้นำอาวุโส
2. การเปลี่ยนทัศนคติของชาวบ้านในหลายกรณีพบว่าเราสามารถทำผ่านผู้นำชาวบ้านที่มีบารมี ที่เป็นฐานของความเชื่อ ความศรัทธาของชุมชน

ศักยภาพของชุมชนอีกด้านหนึ่งคือ ศักยภาพด้านการรวมกลุ่ม มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับวิธีการรวมตัว รวมกลุ่มตลอดจนการจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นระบบ แล้วสรุปเป็นแนวคิดพร้อมทั้งเสนอแนวทางเพื่อใช้ในการศึกษาด้านการรวมกลุ่มของชุมชน ดังนี้

ปรียาพร (2535 : 78-79) กล่าวว่า การรวมกลุ่มมี 2 ลักษณะคือ

1. กลุ่มที่เป็นทางการ เรียกว่า กลุ่มรูปนัย เป็นกลุ่มที่มีกฎเกณฑ์และแนวทางไว้ให้ปฏิบัติอย่างมีระเบียบและแบบแผน กลุ่มนี้อาจมีสมาชิกมาก เป็นลักษณะของสมาคม องค์กร สโมสร สหภาพแรงงาน ชมรม ความคุ้นเคยและการพบปะพูดคุยกันอาจไม่ทั่วถึง การเข้ากลุ่มจะมีหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติ เช่น การวางระเบียบวาระการประชุม

2. กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ หรือกลุ่มอรูปนัย เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นในลักษณะที่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ไม่มีพิธีรีตรอง เป็นความชอบพอกัน เช่น การพบปะกันระหว่างเพื่อนฝูง การนัดพบของครอบครัว การรวมกลุ่มจึงเป็นไปตามความสะดวกของสมาชิก

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2535 : 2-4) กล่าวถึงการรวมกลุ่มซึ่งสอดคล้องกับ สีลาภรณ์ และคณะ (2538) ดังที่กล่าวข้างต้นว่า การรวมกลุ่มของคนมีหลายระดับ มีทั้งระดับชาวบ้าน ระดับชุมชนและระดับประชาชน ซึ่งเมื่อรวมกลุ่มกันแล้วอาจเรียกเป็น องค์กรชาวบ้าน องค์กรชุมชนและองค์กรประชาชน ในแต่ละระดับขององค์กรจะมีลักษณะและขอบเขตของสมาชิกในกลุ่มแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้สถาบันวิจัยและพัฒนาได้เสนอแนวทางการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านว่าต้องอาศัยสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้เป็นองค์ประกอบ คือ

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกัน คือ การมีทัศนคติต่อโลก ต่อสังคม ต่อชุมชนร่วมกัน และมีความเข้าใจตรงกันว่า ชาวบ้านอยู่ส่วนใดของความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่าง ๆ อุดมการณ์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทางของการรวมกลุ่มเอาไว้ได้ ยิ่งถ้ากำหนดเป้าหมายระยะยาว หรือวิสัยทัศน์ได้ ยิ่งทำให้องค์กรชาวบ้านนี้มีอุดมการณ์ในการรวมตัวยิ่งขึ้น

2. มีเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ร่วมกัน ว่ามีเป้าหมายที่จะเดินไปข้างหน้า นั่น องค์กรชาวบ้านทำไปเพื่ออะไร เช่น การมีเป้าหมายเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพื่อสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง มีวัตถุประสงค์ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกันและการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง เป้าหมายและวัตถุประสงค์อาจมีลักษณะเป็นนามธรรมมาก แต่ผลประโยชน์ร่วมมีลักษณะเป็นรูปธรรมที่โดยธรรมชาติมนุษย์ทุกคนก็ต้องการ องค์กรทั่วไปจึงต้องสร้างข้อมูลให้เกิดการรับรู้ ทั่วไปว่า ผลประโยชน์ของการรวมตัวกันเป็นองค์กรคืออะไร

4. คน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญขององค์กรชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วยผู้นำ สมาชิก และชาวบ้านทั่วไป

5. การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องซึ่งขาดความเข้มแข็งขององค์กร โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้องจึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งได้แก่ การตัดสินใจร่วมกัน โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ กฎกติการ่วมกัน การสื่อสารระหว่างสมาชิกกับผู้นำองค์กร การควบคุมตรวจสอบ

6. กิจกรรม ให้สมาชิกได้มีการเรียนรู้ ฝึกฝน และปฏิบัติจริงซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเป็นหลัก บางครั้งอาจมีกิจกรรมทางการเมือง กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่นิยมทำกันมากได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มนุ้ย ธนาคารข้าว กลุ่มทอผ้าพื้นเมือง เป็นต้น

7. งบประมาณ การระดมทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อใช้ทำกิจกรรม ความคุ้นเคยในการถูกพัฒนาจากภายนอกทั้งรัฐและเอกชน ทำให้ชาวบ้านมักอรั้งงบประมาณจากภายนอกถึงจะช่วยกันพัฒนา แต่ในทางเป็นจริงที่ดีแล้วควรมีการระดมทุนจากภายในชุมชนก่อน เมื่อขาดเหลือจึงค่อยแสวงหางบประมาณจากภายนอก

ชาติชาย (2538) ได้ศึกษาเรื่อง "ศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียน" ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การที่สมาชิกกองทุนหมุนเวียน ได้พิจารณาตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ เอง และสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการบริหาร/จัดการของกองทุน เพราะว่าสมาชิกสามารถที่จะแบ่งผลกำไรเก็บไว้เพิ่มเป็นกองทุนเพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ต่อกองทุน และใช้เป็นเงินทุนสนับสนุนสนองต่อความต้องการของสมาชิกได้อย่างสูงสุด ความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ควรต้องเริ่มต้นจากภายในชุมชนเอง องค์กรภายนอก (ทั้งองค์กรของรัฐและเอกชน) จะมีบทบาทเป็นเพียงผู้ก่อให้เกิดการพัฒนา เปลี่ยนแปลง และเป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนเท่านั้น ผลการศึกษาวิจัยยังได้พบอีกว่า องค์ประกอบสำคัญ 12 ประการ ที่ทำให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการบริหาร/จัดการกองทุนหมุนเวียน คือ สมาชิก/ประชาชน

1. ต้องมีความเข้าใจและการยอมรับกันในปัญหาและการแก้ปัญหา
2. ต้องมีความไว้วางใจในผู้นำของชุมชนของเขา
3. ต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด
4. ต้องได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน
5. ต้องมีความรู้สึกเป็นเจ้าของของกองทุนร่วมกัน
6. ต้องมีความเสียสละและทุ่มเทเพื่อส่วนรวม

7. ต้องมีข้อมูลเพียงพอเพื่อประกอบการตัดสินใจ
8. ต้องเข้าใจในเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานอย่างชัดเจน
9. ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการ
10. ต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ
11. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตและคุณธรรม
12. ต้องมีความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงาน บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ

และได้ให้ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษาวิจัย เกี่ยวกับศักยภาพขององค์กรชุมชน ในการบริหาร/จัดการกองทุนหมุนเวียนอย่างมีประสิทธิภาพนั้น คือ ควรต้องเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้น โดยชุมชนเอง เลือกตั้งคณะกรรมการเอง เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกลุ่มสมาชิก ในการเข้าไปบริหาร/จัดการกองทุน องค์กรภายนอกจะต้องเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อเข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ และพัฒนาส่งเสริมขีดความสามารถในด้านการบริหาร/จัดการกองทุนตามความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละชุมชน

จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ว่า ศักยภาพของชุมชน หรือองค์กรชุมชน ต้องตอบสนองความต้องการของสมาชิกหรือคนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ รวมทั้งต้องมีจุดมุ่งหมายและการร่วมมือกัน ดังนั้นองค์ประกอบที่จะให้เกิดศักยภาพในการจัดการกองทุนหมู่บ้านนั้น จึงขึ้นอยู่กับ

1. ความรู้ ความเข้าใจร่วมกันของสมาชิกในกองทุนหมู่บ้าน
2. วัตถุประสงค์ และระเบียบข้อบังคับที่สมาชิกในกองทุนหมู่บ้านมีส่วนร่วมในกำหนด และเป็นข้อตกลงยินยอมที่จะกระทำร่วมกัน
3. สมาชิก ศักยภาพของกองทุนหมู่บ้านขึ้นกับสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านด้วย กล่าวคือ สมาชิกต้องมีจุดยืนร่วมกัน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และได้รับประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น
4. คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้กองทุนมีศักยภาพในการจัดการกองทุนฯ ซึ่งวัดได้จาก การเข้าร่วมประชุม จำนวนครั้ง และความถี่ของการประชุม การจัดทำบันทึก และความโปร่งใสในการจัดการเงินทุน การจัดทำบัญชี รวมถึงการกระจายผลประโยชน์

5. กิจกรรม เป็นส่วนหนึ่งของศักยภาพในการจัดการกองทุนฯ เพราะกิจกรรมจะ ช่วยสร้างให้สมาชิกมีจิตสำนึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกองทุน เช่น การเข้าร่วมประชุม ถือนหุ้น การออมเงินสัจจะสม่ำเสมอ การมีส่วนร่วมในการติดตามรับรู้ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวต่างๆ ใน กองทุนฯ รวมถึงการติดตามการทำงานของคณะกรรมการ

6. เงินทุนของกองทุนหมู่บ้าน นอกจากเงินทุนสนับสนุนที่ได้รับจากรัฐบาลแล้ว การระดมทุนจากสมาชิก ก็สะท้อนให้เห็นศักยภาพในการจัดการเงินกองทุน เช่น ขนาดของ การระดมทุน อัตราการเติบโตของกองทุน

การศึกษาเรื่อง ศักยภาพและปัญหาในการจัดการกองทุนหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ จึงเป็นการศึกษาศักยภาพในการจัดการกองทุนฯ และปัญหาที่เกิดขึ้นในการจัดการกองทุน จาก การสรุปประเด็นเกี่ยวกับ วัตถุประสงค์ ระเบียบ ข้อบังคับบางส่วน คณะกรรมการ กิจกรรม และเงินทุนของกองทุน รวมถึงประโยชน์ที่สมาชิกและชุมชนได้รับจากกองทุนหมู่บ้านที่ผ่านมา และแนวทางกิจกรรมของพัฒนากองทุนในอนาคต ร่วมกับศักยภาพของสมาชิกและชุมชน การมี ส่วนร่วมของสมาชิกและกรรมการ รวมถึงความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในกองทุนฯ และการ จัดการกองทุน เพื่อให้เห็นภาพรวมของการจัดการกองทุนหมู่บ้านในปัจจุบัน